

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE POZIOM DOCHODÓW ROLNICZYCH W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

Mirosława KOZŁOWSKA-BURDZIAK¹

1. Wprowadzenie

Cechą specyficzną dochodów rolniczych w Polsce jest to, że jak dotychczas nie ma możliwości dokładnego ich określenia. Gospodarstwa rolne nie prowadzą ewidencji przychodów i kosztów, jeżeli nie jest to konieczność związana z rozliczaniem podatku VAT. Polscy rolnicy nie płacą także podatku dochodowego, przy którym informacja o wysokości realizowanych dochodów zawsze się znajduje. Istotnym źródłem informacji o wysokości dochodów rolniczych są Powszechne Spisy Rolne, można jednak mieć wątpliwości co do rzetelności danych podawanych przez rolników rachmistrzom spisowym.

Opisując dochody rolnicze, można więc jak dotychczas wykorzystywać dane GUS, które prowadzone są w ramach tzw. rachunków narodowych i dotyczą wielkości uśrednionych.

Z powyższych względów w niniejszym opracowaniu mniej miejsca poświęca się wysokości dochodów rolniczych, uwaga natomiast zostanie zwrócona na wybrane czynniki kształtujące poziom dochodów rolniczych w województwie podlaskim.

2. Sytuacja dochodowa rolnictwa po roku 1990 w Polsce

Transformacja ustrojowa w zasadniczy sposób wpłynęła na sytuację dochodową ludności rolniczej w Polsce. Pierwsze lata przekształceń – okres tzw. „terapii szokowej”, który datuje się na lata 1990-1991 – spowodowały gwałtowny spadek dochodów rolniczych. Od roku 1992 obserwuje się pewną stabilizację dochodów rolniczych, na niskim poziomie, przy znacznych wahaniami rocznych [13, s. 5]. O skali spadku dochodów rolniczych świadczą następujące liczby. W latach 1990-1991 dochody realne z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych obniżyły się do 40,7% ich poziomu z 1989 roku, podczas gdy dochody ludności ogółem do 90,3%, a dochody z tytułu wynagrodzeń do 65,9% [13, s. 5]. Zasadniczy wpływ na taki stan rzeczy miały między innymi następujące czynniki [14, s. 188 i nast.; 12, s. 26; 15, s. 11 i nast.].

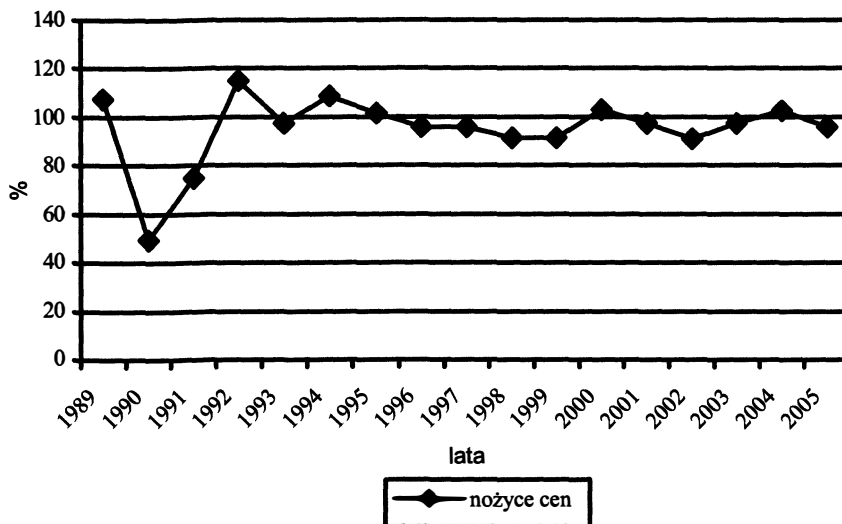
¹ Dr Mirosława Kozłowska-Burdziak – Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet w Białymstoku.

Pierwszym z nich był spadek popytu na produkty rolnicze, określane często mianem „bariery popytowej”. Wcześniejsze, o pół roku, urealnienie cen produktów rolno-spożywczych niż cen pozostałych dóbr i usług, spowodowało spadek dochodów realnych konsumentów żywności. Faktyczne spożycie żywności obniżyło się jednak znacznie mniej niż popyt na produkty rolnicze. Stało się tak – jak podkreśla J. Zegar – za sprawą wyeliminowania strat i marnotrawstwa oraz poprawy efektywności gospodarowania w przemyśle spożywczym. Popyt na krajowe produkty rolnicze obniżył się także z powodu niekontrolowanego napływu tańszych i posiadających atrakcyjne opakowania produktów żywnościowych z zagranicy. Pod koniec 1990 roku Polska miała jeden z najbardziej liberalnych systemów celnych, nie określono jeszcze barier celnych chroniących rynek wewnętrzny przed napływem produktów z zagranicy. W połączeniu z liberalizacją handlu zagranicznego, spowodowało to wypieranie krajowych produktów żywnościowych z rynku przez tańszą, często bardziej atrakcyjnie wyglądającą żywność z importu.

Drugim czynnikiem pogarszającej się sytuacji dochodowej ludności rolniczej na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia były niekorzystne relacje cenowe. W pierwszym roku transformacji (przypomnijmy, że w rolnictwie to rok 1989) ceny produktów rolnych do cen środków produkcji kształtowały się korzystnie – wskaźnik nożyc cen wynosił 107,3. Rok 1990, w związku z uwolnieniem pozostałych cen i szybkim tempem ich wzrostu, to gwałtowne rozwarcie nożyc cenowych na niekorzyść rolnictwa. Przytaczany wskaźnik wyniósł niespełna 50% w porównaniu z poziomem z roku poprzedniego (rys. 1). O asymetrii wzrostu cen świadczyć mogą następujące liczby. W latach 1990-1991 ceny produkcji przemysłowej wzrosły z górą 10-krotnie, ceny robót budowlano-montażowych wzrosły 9,5-krotnie, ceny transakcyjne uzyskiwane w eksporcie wzrosły 7-krotnie, ceny transakcyjne uzyskiwane w imporcie wzrosły 8,9-krotnie, dolar USA zdrożał 7,3-krotnie, natomiast ceny płacone rolnikom za ich produkty wzrosły w tym czasie tylko około 5-krotnie [5, s. 12]. W kolejnych latach (1992-1997) nastąpiła niewielka poprawa relacji cenowych – średni wskaźnik nożyc cen kształtował się na poziomie 102,5. Stało się tak na skutek zastosowania narzędzi interwencji państwa w zakresie ochrony celnej krajowego rynku żywnościowego i skupu interwencyjnego niektórych produktów rolnych. Kolejna poprawa relacji cenowych nastąpiła w rolnictwie dopiero w 2000 roku, kiedy wskaźnik cen produktów rolnych sprzedawanych do towarów i usług zakupywanych wzrósł o 3 punkty procentowe w stosunku do roku 1999. W latach 2001-2003 nożyce cen ulegają rozwarciu na niekorzyść rolnictwa, pogarsza się zatem opłacalność produkcji rolnej. W roku 2005 na rynku rolnym przeciętne ceny skupu podstawowych produktów rolniczych (żywca wieprzowego, zbóż, drobiu) były niższe niż przed rokiem. Spadkowi cen produktów rolnych średnio o 2,1%, sprzedawanych przez gospodarstwa indywidualne, towarzyszył wzrost o średnio 2% cen towarów i usług nabywanych przez rolników na cele produkcyjne, kon-

sumpcyjne i inwestycyjne. W rezultacie po krótkotrwałej poprawie wskaźnika nożyc cen w 2004 roku, w 2005 nastąpiło jego pogorszenie.

Rysunek 1. Dynamika wskaźnika nożyc cen w latach 1992-2005

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS za lata 1989-2005.

W 2004 roku, określanym jako korzystnym dla rolnictwa, dochód z gospodarstwa rolnego wzrósł w stosunku do roku poprzedniego. Z danych GUS wynika, że przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym rolników z tytułu prowadzenia działalności rolniczej zwiększył się o 20% (tab. 1).

Tabela 1. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych w latach 2003-2004 (w zł)

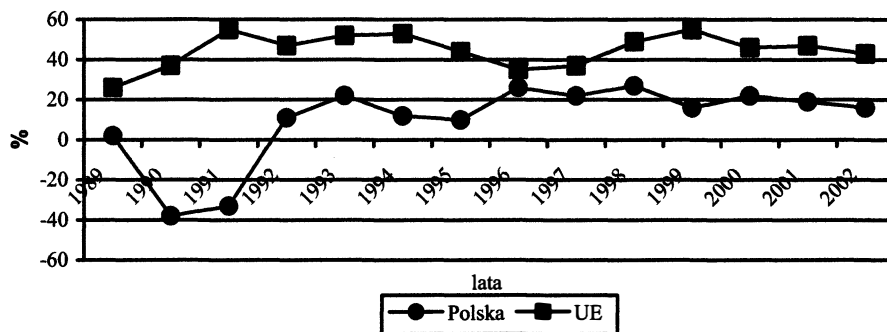
Wyszczególnienie	2003	2004
Na 1 gospodarstwo domowe		
- w gospodarstwach domowych ogółem	2015,40	2081,97
- w gospodarstwach domowych rolników	1935,62	2213,54
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym		
- w gospodarstwach domowych ogółem	711,96	735,40
- w gospodarstwach domowych rolników	477,90	541,00
w tym: dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	328,05	393,82

Źródło: [3, Tabl. 3(212)].

Dochód rolniczy średnio stanowił niecałe 73% przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwach rolników. Porównując poziom dochodów w gospodarstwach domowych ogółem i w gospodarstwach rolników (na 1 gospodarstwo) stwierdzić należy, że różnice nie są zbyt duże. Korzystniej nawet w 2004 roku przedstawia się sytuacja w gospodarstwach rolników. Biorąc natomiast pod uwagę przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę, w gospodarstwach domowych jest on wyraźnie korzystniejszy.

Kolejny czynnik oddziałujący na poziom dochodów rolniczych wiąże się z interwencjonizmem państwowym. Jest to poziom transferów do i z rolnictwa. Wspieranie producentów rolnych poprzez różne formy polityki państwa można przedstawić za pomocą syntetycznego wskaźnika PSE (Producer Subsidy Equivalent) opracowanego przez OECD. Jego wysokość w latach 1990-1991 dla rolnictwa polskiego przyjmuje wartości ujemne, co można interpretować jako finansowy drenaż rolnictwa na rzecz reszty gospodarki (rys. 2).

Rysunek 2. Kształtowanie się wskaźnika PSE w Polsce i w UE w latach 1989-2002

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [1].

W pozostałych latach poziom wsparcia rolnictwa polskiego jest wprawdzie dodatni, ale znacznie niższy niż rolnictwa unijnego. Obejmuje on głównie ochronę rynku rolnego i podtrzymywanie cen rolnych. W Unii Europejskiej istotne znaczenie mają płatności bezpośrednie, które w rolnictwie polskim stopniowo są wprowadzane dopiero od 1999 i dotyczą pszenicy i żyta konsumpcyjnego.

Wsparcie cenowe polskich producentów rolnych jeszcze w 1991 roku było w fazie dyskusji i sporów politycznych. Szeroko rozumiane lobby rolnicze zdecydowanie opowiadało się za wprowadzeniem cen minimalnych na zboża i mleko. Strona rządowa nie negowała wprawdzie zasadności ich wprowadzenia, nie było jednak zgody co do formuły ich określania. W rezultacie wspólnych prac dopiero od 1992 roku ceny minimalne na trzy podstawowe produkty (żyto, pszenicę i mleko) stały się narzędziem interwencji na rynku rolnym.

Powstała w 1990 roku Agencja Rynku Rolnego prowadziła działalność interwencyjną na rynku produktów rolnych w miarę posiadanych możliwości finansowych, zanim wprowadzone zostały ceny minimalne. Agencja przekazywała do publicznej wiadomości przewidywane ceny interwencyjne i w ten sposób wpływała na zachowania zarówno producentów rolnych, jak i pozostałych uczestników rynku rolnego.

W 1991 roku ARR skupiła w ramach działań interwencyjnych m.in. ponad połowę ogólnego skupu zbóż, 1,1% ogólnej produkcji mięsa wieprzowego i wołowego, 4% produkcji masła [5, s. 12]. Istotna interwencja miała miejsce na rynku cukru i mąki ziemniaczanej.

Działalność ta jednak nie przeciwdziałała gwałtownemu spadkowi dochodów rolniczych w pierwszych latach transformacji systemowej.

Istotną funkcję dochodotwórczą odgrywa w rolnictwie kredyt rolny przede wszystkim z tego względu, iż uruchamia on mechanizm wzrostu produkcji, a więc także wzrostu dochodów. Korzyści z zastosowania w procesie produkcyjnym obcych źródeł finansowania występują oczywiście w przypadku, kiedy zysk z inwestycji jest wyższy niż spłata kredytu wraz z odsetkami i kosztami jego obsługi. Szczególną rolę w tym względzie odgrywa kredyt preferencyjny, o obniżonej stopie procentowej.

Na początku 1990 roku preferencyjna stopa oprocentowania dotyczyła jedynie kredytów na wdrażanie postępu biologicznego (stopa obniżona o 30%) oraz na zakup i zagospodarowanie nieruchomości rolnych (stopa obniżona o 20%). W ciągu 1990 roku uruchomiono preferencyjne kredyty na skup i zapasy niektórych produktów rolnych, na zakup środków obrotowych do produkcji rolnej, kredyt specjalny dla spółdzielni mleczarskich. Ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej uruchomiono kredyty preferencyjne na zakup maszyn i sprzętu rolniczego, budowę i modernizację budynków inwentarskich i przetwórstwo mięsne.

Z czasem kredyty preferencyjne stały się coraz bardziej popularnym źródłem finansowania działalności rolniczej i przemysłu spożywczego, o czym świadczą dane z tabeli 2.

Tabela 2. Struktura zadłużenia ogółem i zadłużenia preferencyjnego rolnictwa i przemysłu spożywczego w bankach współpracujących z ARiMR w latach 1993-2002

Lata	Kredyty ogółem	Kredyty preferencyjne		
		Ogółem	skupowe	pozostałe
1993	100,0	57,6	94,4	5,6
1994	100,0	53,7	78,4	21,6
1995	100,0	71,8	59,1	40,9
1996	100,0	84,9	49,1	50,9
1997	100,0	85,9	36,3	63,7
1998	100,0	80,4	30,0	70,0
1999	100,0	81,9	31,9	68,1
2000	100,0	82,3	28,9	71,1
2001	100,0	82,0	25,2	74,8
2002	100,0	81,8	22,9	77,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie: [9, s. 63; 10, s. 66; 11, s. 91, 12, s. 77].

Zainteresowanie kredytami bankowymi w rolnictwie polskim na początku okresu transformacji ocenić należy jako stosunkowo niewielkie. Niski popyt na kredyty, poza ich wysokim oprocentowaniem, wynikał przede wszystkim z niechęci potencjalnych kredytobiorców do podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych o wysokim ryzyku i dłuższych okresach realizacji oraz z obawy przed wpadnięciem w pułapkę zadłużenia [6, s. 34].

Prawie 24% zadłużenia bankowego w rolnictwie w końcu 1993 roku stanowiły kredyty przeterminowane. Na tym tle niewiele ponad 50-cio procentowy udział kredytów preferencyjnych w udzielonych kredytach ogółem dla rolnictwa i przemysłu spożywczego, wydaje się świadczyć o ostrożnym korzystaniu z nich przez kredytobiorców. Dopiero w kolejnych latach udział kredytów preferencyjnych rośnie. Może być to również spowodowane większą liczbą dostępnych linii kredytowych. W roku 1993 w udzielonych kredytach preferencyjnych zdecydowanie dominowały kredyty skupowe (prawie 95%), w latach późniejszych udział tych kredytów maleje na rzecz innych.

W roku 2004 funkcjonowało ogółem 13 linii preferencyjnych kredytów inwestycyjnych oraz udzielane były subsydiowane kredyty obrotowe. Największym zainteresowaniem spośród kredytów inwestycyjnych cieszyły się kredyty na zakup gruntów rolnych i kredyty dla młodych rolników. Dotychczasowy system kredytów preferencyjnych zostanie w polskim rolnictwie utrzymany przez trzy lata po akcesji z UE. Następnie musi być dostosowany do wytycznych Komisji Europejskiej [11, s. 72].

3. Ogólna charakterystyka rolnictwa województwa podlaskiego

Podlaska wieś charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem. Linia poprowadzona z północy województwa podlaskiego na południe, dzieli jego obszar na dwa podregiony: białostocko-suwalski i łomżyński. Ten pierwszy wykazuje cechy właściwe obszarom problemowym: niekorzystna sytuacja demograficzna, przejawiająca się wysokim odsetkiem osób w wieku poprodukcyjnym, niskim przyrostem naturalnym i starzeniem się wsi czy niekorzystne warunki klimatyczno-glebowe do rozwoju rolnictwa. W regionie białostocko-suwalskim szczególnie korzystnie przedstawiają się natomiast uwarunkowania środowiskowe, sprzyjające rozwojowi turystyki i rolnictwa ekologicznego. Zasadniczą barierą rozwoju tych działalności jest niewłaściwa infrastruktura techniczna, szczególnie braki w sieci kanalizacyjnej.

Podregion łomżyński charakteryzuje się stosunkowo korzystnymi warunkami do rozwoju rolnictwa. Znaczny udział użytków zielonych w strukturze użytków rolnych sprawia, że region jest liczącym się producentem mleka. Korzystniejsza niż średnio w kraju jest tu także struktura obszarowa gospodarstw. Przyjmując średnie wielkości dla całego województwa podlaskiego należy stwierdzić, że:

- pod względem powierzchni ogólnej (20187 km²) województwo zajmuje 6 miejsce w kraju (po mazowieckim, wielkopolskim, lubelskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim),

- użytki rolne w województwie podlaskim stanowią 1106,6 tys. ha, co plasuje je na 5 miejscu,
- pod względem liczby pracujących w rolnictwie i leśnictwie (36% ogólnej liczby zatrudnionych) województwo podlaskie wyprzedzane jest jedynie przez lubelskie,
- województwo podlaskie posiada najniższy w kraju wskaźnik udziału gruntów ornych w powierzchni użytków rolnych (64,5%, w Polsce średnio 77,7%). Świadczy to o znacznym udziale użytków zielonych, a tym samym przesądza o strukturze produkcji rolniczej,
- gospodarstwa indywidualne użytkują w woj. podlaskim 97,2% UR, co plasuje je na trzecim miejscu w kraju, niedaleko po woj. mazowieckim i łódzkim,
- mimo nie najlepszych warunków przyrodniczych do produkcji rolnej (wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej liczony metodą IUNiG wynosi około 55 punktów przy średniej dla kraju 66,6 pkt.) w województwie podlaskim zaledwie 5,8% gruntów ornych w roku 2004 nie było obsianych. Pod względem wykorzystania gruntów ornych stawia to województwo na 4 miejscu w kraju,
- w strukturze zasiewów zboża podstawowe (bez mieszanek zbożowych) stanowią 45,1% – jest to wskaźnik najniższy w kraju, pod względem udziału ziemniaków (6,0%) województwo zajmuje 7 miejsce (równoległe z woj. pomorskim), natomiast buraków cukrowych (1,0%) – 14, przed małopolskim i warmińsko-mazurskim.

Interesująco przedstawiają się też wskaźniki charakteryzujące wyniki produkcyjne osiągnięte w rolnictwie Podlasia w roku 2004. Podkreślić należy, iż jeden rok objęty analizą nie jest wystarczający do formułowania wniosków, szczególnie w produkcji rolniczej, która w szczególnie sposób uzależniona jest od zmiennych warunków atmosferycznych. Dane dotyczące rolnictwa Podlasia można jednak odnieść do średniej krajowej w tym samym roku. Tego typu analiza pozwala zaobserwować następujące zależności:

1. Plony zbóż podstawowych (bez mieszanek zbożowych) wyniosły 27,2dt/ha. Daje to województwu ostatnie miejsce w kraju (przy średniej dla Polski 35,5 dt/ha). Należy wyraźnie podkreślić, że szczególnie wysokość plonów zaledwie z 1 roku może w znacznej mierze być uzależniona od niekorzystnych zjawisk atmosferycznych. W tym przypadku powodem niższych plonów roślin zbożowych mogły być za małe ilości opadów, co charakteryzuje w ostatnich latach województwo podlaskie. Plon ziemniaków w wysokości 186 dt/ha także był niższy od średniej krajowej (196 dt/ha);
2. Wysokość plonów zaważyła na zbiorach roślin uprawnych. Zbiory zbóż wyniosły w podlaskim 1350,7 tys. ton co daje mu 11 miejsce w kraju, zbiory ziemniaków 751,5 tys. ton – 10 miejsce w kraju;

3. Bardziej odporną na warunki atmosferyczne jest produkcja zwierzęca. Województwo podlaskie w 2004 roku charakteryzowało się najwyższą obsadą bydła na 100 ha UR – 61,4 szt., przy średniej krajowej 32,8 szt.;
4. Pod względem obsady trzody chlewnej (75,3 szt./100 ha) województwo zajmowało 9 miejsce w kraju (średnio w Polsce 104 szt./ha);
5. Wyniki produkcji zwierzęcej jednoznacznie wskazują na specjalizację gospodarstw rolniczych Podlasia. W roku 2004 produkcja mleka w przeliczeniu na 1 ha UR wyniosła tu 1454 litrów (w Polsce średnio 703) co daje pierwsze miejsce w skali pozostałych województw. Produkcja żywca rzeźnego w wysokości 187,2 kg/ha plasuje województwo na miejscu siódmym.

O zdolnościach produkcyjnych rolnictwa świadczy także wyposażenie gospodarstw w środki trwałe i obrotowe. Typowymi wskaźnikami służącymi ocenie tego wyposażenia są: zużycie nawozów mineralnych i pasz treściwych oraz wyposażenie w ciągniki rolnicze. W województwie podlaskim wskaźniki te kształtują się znacznie poniżej średniej krajowej. Pod względem zużycia rolniczych środków produkcji pochodzących z zakupu województwo znajduje się na 10 i 11 miejscu w kraju.

Pomimo niekorzystnych uwarunkowań przyrodniczo-glebowych, wyposażenia w środki techniczne i struktury zatrudnienia, można stwierdzić, że województwo podlaskie dysponuje znacznym potencjałem produkcyjnym w zakresie rozwoju rolnictwa. Udział rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa w wartości dodanej brutto wyniósł w 2003 roku w województwie podlaskim 6,2% (średnio w Polsce – 2,9%).

4. Czynniki wpływające na sytuację dochodową ludności rolniczej na Podlasiu

Poza wcześniej przedstawionymi czynnikami makroekonomicznymi wpływającymi na poziom dochodów rolniczych (relacje cen środków produkcji do cen produktów rolniczych, transfery finansowe) istotny wpływ na sytuację dochodową producentów wywiera poziom i struktura produkcji rolniczej, uwarunkowana głównie czynnikami przyrodniczo-glebowymi i wielkością gospodarstw. W województwie podlaskim zarówno w produkcji globalnej, jak i towarowej przeważa produkcja zwierzęca (żywiec rzeźny – głównie trzoda chlewna i mleko krowie, tab. 3).

Stosunkowo wysoki udział produkcji zwierzęcej w gospodarstwach rolnych Podlasia wynika z wysokiego udziału trwałych użytków zielonych w strukturze użytkowania gruntów (ponad 30%) oraz z korzystnej struktury obszarowej gospodarstw. Produkcja zwierzęca ze względu na wyższy stopień przetworzenia (w organizmach zwierząt następuje przetwarzanie pasz, a więc substancji roślinnych) charakteryzuje się wyższą opłacalnością niż produkcja roślinna. Analizując lata 2000-2005, w trzech kolejnych: tzn. 2002-2003 ceny zarówno globalnej jak i towarowej produkcji zwierzęcej spadały (tab. 4).

Tabela 3. Struktura globalnej i towarowej produkcji rolniczej (%) w latach 2000-2003 w województwie podlaskim

Wyszczególnienie	2000	2002	2003
Globalna produkcja roślinna	36,7	35,2	35,0
W tym: - zboża	10,0	13,8	12,8
- ziemniaki	11,3	7,1	6,6
Globalna produkcja zwierzęca	63,3	64,8	65,0
W tym: - żywec rzeźny	29,0	28,5	28,5
- mleko krowie	28,4	29,7	30,7
Towarowa produkcja roślinna	14,1	12,9	13,1
W tym: - zboża	3,7	5,5	4,7
- ziemniaki	3,7	2,3	2,6
Towarowa produkcja zwierzęca	85,9	87,1	86,9
W tym: - żywec rzeźny	42,0	39,6	38,1
- mleko krowie	39,9	44,2	45,6

Źródło: [4, Tabl. 4(181)].

Tabela 4. Dynamika wskaźników cen produkcji rolniczej (rok poprzedni=100%)

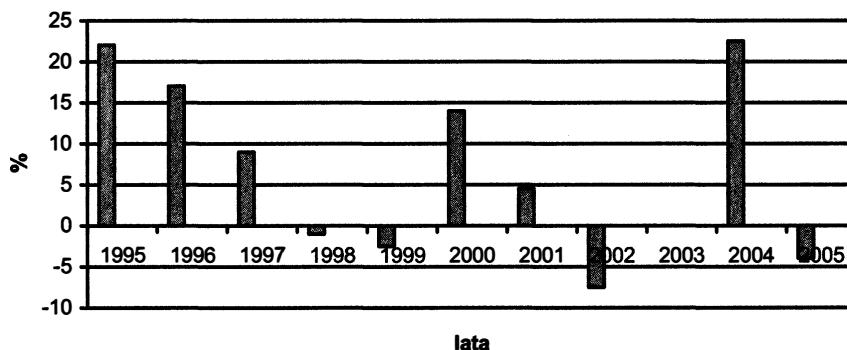
Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Produkcja globalna	116,1	101,8	94,2	101,8	115,3	94,5
- roślinna	113,2	97,6	99,8	107,1	111,3	90,9
- zwierzęca	119,5	107,0	88,5	96,4	120,6	99,1
Produkcja towarowa	114,2	104,3	92,8	100,0	122,5	97,1
- roślinna	107,4	98,8	100,1	107,3	124,0	94,1
- zwierzęca	118,7	107,8	88,6	95,7	121,1	99,1

Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego, www.stat.gov.pl z dnia 10.07.2006.

Przypuszczać należy, że fakt ten miał negatywny wpływ na sytuację dochodową ludności rolniczej. Te właśnie lata, jak również 2005, są najmniej korzystnymi dla rolnictwa po 2000 roku (rys. 3). Dynamika cen towarowej produkcji rolniczej w tym okresie jest ujemna lub równa zero.

W roku 2005 w porównaniu z rekordowym pod względem produkcji zbóż rokiem 2004 nastąpił spadek produkcji roślinnej. Nie zdołały jej zrekompensować wyniki w produkcji zwierzęcej. W rezultacie wyniki produkcyjne ogółem w 2005 roku uległy pogorszeniu.

Istotny wpływ na poziom dochodów rolniczych mają środki unijne, przeznaczone na rozwój wsi i rolnictwa. Dotyczy to zarówno środków przedakcesyjnych (SAPARD), płatności w ramach I i II filaru Wspólnej Polityki Rolnej, jak i środków strukturalnych z Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej. Poniższa tabela przedstawia realizację programu SAPARD w województwie podlaskim wg stanu na 15 maja 2006 roku.

Rysunek 3. Dynamika cen towarowej produkcji rolniczej w latach 1995-2005

Źródło: dane GUS, www.stat.gov.pl z dnia 10.07.2006.

Tabela 5. Realizacja programu SAPARD w województwie podlaskim

Działanie	Złożone wnioski		Zawarte umowy		Wartość wypłaconej pomocy finansowej	
	liczba	wartość (mln zł)	liczba	wartość (mln zł)	liczba	wartość (mln zł)
Dz. 1	82	130,9	65	117,4	61	94,5
Dz. 2	499	28,4	447	25,8	445	25,1
Dz. 3	366	135,4	241	89,3	240	87,8
Dz. 4	520	30,1	293	17,7	212	10,6
Razem	1467	324,8	1046	250,2	958	218,0

Dz. 1 – Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych,

Dz. 2 – Inwestycje w gospodarstwach rolnych,

Dz. 3 – Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich,

Dz. 4 – Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.

Źródło: dane Oddziału Terenowego ARiMR w Łomży.

Inwestycje w gospodarstwach rolnych i różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich są to działania, które mają na celu uruchomienie mechanizmu przyrostu dochodów ludności wiejskiej w przyszłości. Pomoc finansowa w ramach Działania 2 przeznaczona została dla rolników prowadzących gospodarstwa rolne. Jej celem była modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych, podniesienie jakości produkcji mleka do standardów UE oraz dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów w zakresie ochrony środowiska. W ramach tego działania wnioski złożyło 499 gospodarstw, a więc zaledwie 0,6% ogółu producentów wpisanych w 2004 roku do ewidencji producentów rolnych. Liczba złożonych wniosków w ramach Działania 4 jest wprawdzie niewiele większa, ale wg danych ARiMR w ramach schematu 4.1 dotyczącego tworzenia dodatkowego źródła dochodu dla rolników prowadzących

gospodarstwo rolne lub ich domowników, najwięcej wniosków w kraju złożono właśnie w województwie podlaskim.

Duże jest zainteresowanie podlaskich rolników płatnościami bezpośrednimi, które w przypadku polskiego rolnictwa obliczane są jako jednolita płatność obszarowa. Wysokość pomocy finansowej uzależniona jest głównie od użytkowanej powierzchni gruntów. W pierwszym roku akcesji wnioski o płatności bezpośrednie złożyło 90% zarejestrowanych podlaskich producentów, w roku 2005 – 94,6%. Według niepełnych danych w końcu maja 2006 roku do Oddziału Terenowego ARiMR wpłynęły wnioski od 93% rolników.

Istotny wpływ na sytuację dochodową podlaskich rolników wywierają także działania w ramach II filaru Wspólnej Polityki Rolnej. Poniższa tabela przedstawia realizację działań PROW wg stanu na 25 maja 2006.

Tabela 6. Realizacja działań zawartych w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich w województwie podlaskim

Działanie	Liczba wydanych pozytywnych decyzji	Łączna kwota na jaką wydano pozytywne decyzje (tys. zł)	Planowana realizacja 2004-2006	
			Liczba decyzji	Kwota (tys. zł)
Renty strukturalne	3401	67924	4100	106780
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	4988	25152	5100	25711
Wspieranie działalności rolniczej na ONW	121459	304792	190859	500831
Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych	1347	10850	3611	27599
Zalesianie gruntów rolnych	292	5833	425	9599
Dostosowanie do standardów unijnych	5693	207498	5900	215000
Razem	137180	622050	209995	885520

Źródło: dane Oddziału Terenowego ARiMR w Łomży.

Większość działań zawartych w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich cieszy się dużym zainteresowaniem podlaskich rolników. Dotyczy ono rent strukturalnych, wsparcia gospodarstw niskotowarowych, dostosowania gospodarstw do standardów unijnych i wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Stosunkowo niewiele wniosków zostało złożonych w ramach wspierania przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i zalesiania gruntów rolniczych. Ani jeden wniosek natomiast nie został złożony w ramach działania dotyczącego wsparcia tworzenia grup producenckich, co może świadczyć o niewielkim stopniu integracji podlaskich rolników.

Spośród działań Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora rolno-spożywczego” bezpośredni wpływ na poziom dochodów mają inwestycje w gospodarstwach rolnych i wsparcie dla młodych rolników. W ramach inwestycji w gospodarstwach rolnych dofinansowaniem objęte są projekty, które przyczyniają się do poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych poprzez wzrost jakości produkcji, obniżenie kosztów, a także spełnienie wymogów w zakresie ochrony środowiska i warunków weterynaryjno-sanitarnych produkcji zwierzęcej. Wsparcie finansowe jest dostępne tylko tym producentom, którzy mają możliwości finansowania około połowy inwestycji. Według stanu na 15 maja 2006 roku liczba złożonych wniosków dotyczyła 2165 gospodarstw (2,4% gospodarstw zarejestrowanych w województwie). Liczba podpisanych umów wyniosła 1453 (1,6% gospodarstw zarejestrowanych). Średnio na jedną umowę przypada prawie 102 tys. zł dopłat ze środków strukturalnych.

Zdecydowanie mniej wniosków dotyczy działania – ułatwianie startu młodym rolnikom. Liczba osób ubiegających się o pomoc finansową wynosi do 15 maja 2006 1516 (1,7% gospodarstw zarejestrowanych). Liczba podpisanych umów wynosi 1157 (1,3% gospodarstw zarejestrowanych w województwie), zaś średnio na jedną umowę przypada prawie 50 tys. zł.

5. Podsumowanie

Dochody rolnicze są znacznie niższe niż dochody uzyskiwane przez inne grupy społeczno-zawodowe. Na ich obniżenie miała wpływ transformacja systemowa, wiążąca się z barierą popytową na krajowe produkty żywnościowe, niekorzystnymi relacjami cenowymi i obniżeniem transferów finansowych do rolnictwa. Można stwierdzić, że w dalszym ciągu producenci rolni „odrabiają” spadek swoich dochodów wywołany transformacją gospodarczą.

Województwo podlaskie, a szczególnie jego zachodnia część ma korzystne uwarunkowania do rozwoju produkcji zwierzęcej, głównie mleka i żywca wołowego. Sprzyjają temu uwarunkowania glebowo-klimatyczne, a także wysoki udział w strukturze użytków rolnych łąk i pastwisk. W strukturze produkcji rolnej zarówno globalnej, jak i końcowej dominuje właśnie produkcja zwierzęca. O poziomie dochodów rolniczych decyduje przede wszystkim opłacalność produkcji rolniczej, a ta uzależniona jest od relacji cenowych (cen produktów rolnych do cen środków produkcji dla rolnictwa).

Integracja z UE stwarza dla rolnictwa szansę podniesienia dochodów. Możliwość poprawy sytuacji dochodowej na wsi wiąże się z:

- uruchomieniem płatności bezpośrednich, które bezpośrednio wpływają na wzrost dochodów posiadaczy i użytkowników gospodarstw rolnych,
- uruchomieniem programów w ramach przemian strukturalnych na polskiej wsi, które wpływają bezpośrednio lub pośrednio na dochody rolnicze.

Rzeczywiste jednak skutki integracji w odniesieniu do sytuacji dochodowej rolnictwa zależne będą od sprawności instytucji krajowych, uczestniczących w dystrybucji środków unijnych. Jak pokazują dotychczasowe doświadczenia,

zainteresowanie środkami przedakcesyjnymi i strukturalnymi przez podlaskich rolników jest duże. Są jednak działania, gdzie mogłoby być ono znacznie wyższe. Dotyczy to np. programów rolnośrodowiskowych czy grup producenckich. Zupełny brak zainteresowania tymi ostatnimi przez podlaskich rolników dowodzi ich niskiego stopnia zorganizowania i rozproszenia, co istotnie osłabia ich pozycję na rynku jako producentów.

Literatura

1. OECD, PSE/CSE database 2004.
2. *Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich*, GUS, Warszawa 2005.
3. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, GUS, Warszawa 2005.
4. *Rocznik Statystyczny województwa podlaskiego*, Białystok, 2005.
5. Woś A. (red.), *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 1991 roku*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa 1992, s.12
6. Woś A. (red.), *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 1993 roku*, IERiGŻ, Warszawa 1994, s. 34.
7. Woś A. (red.), *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 1999 r.*, IERiGŻ, Warszawa 2000.
8. Woś A. (red.), *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2000 r.*, IERiGŻ, Warszawa 2001.
9. Woś A. (red.), *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2001 r.*, IERiGŻ, Warszawa 2002.
10. Woś A. (red.), *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2002 r.*, IERiGŻ, Warszawa 2003.
11. Woś A. (red.), *Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2004 r.*, IERiGŻ, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2005, s.72
12. Woś A., *Rolnictwo polskie 1945-2000. Porównawcza analiza systemowa*, Warszawa 2000, s. 26.
13. Woś A., Zegar J. St., *Skuteczność instrumentów polityki ekonomicznej państwa wobec rolnictwa w okresie transformacji. Ekspertyza przygotowana dla Rady Strategii Społeczno-Gospodarczej*, Warszawa-październik 1998, s.5.
14. Zegar J. St., *Dochody rolników*, [w:] Woś A. (red.), *Rolnictwo polskie w okresie transformacji systemowej (1989-1997)*, IERiGŻ, Warszawa 1998, s. 188 i następne.
15. Zegar J. St., *Społeczno-ekonomiczne skutki załamania się dochodów rolnictwa chłopskiego w okresie transformacji*, Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, IERiGŻ, z. 463, Warszawa 2000, s. 11 i następne.